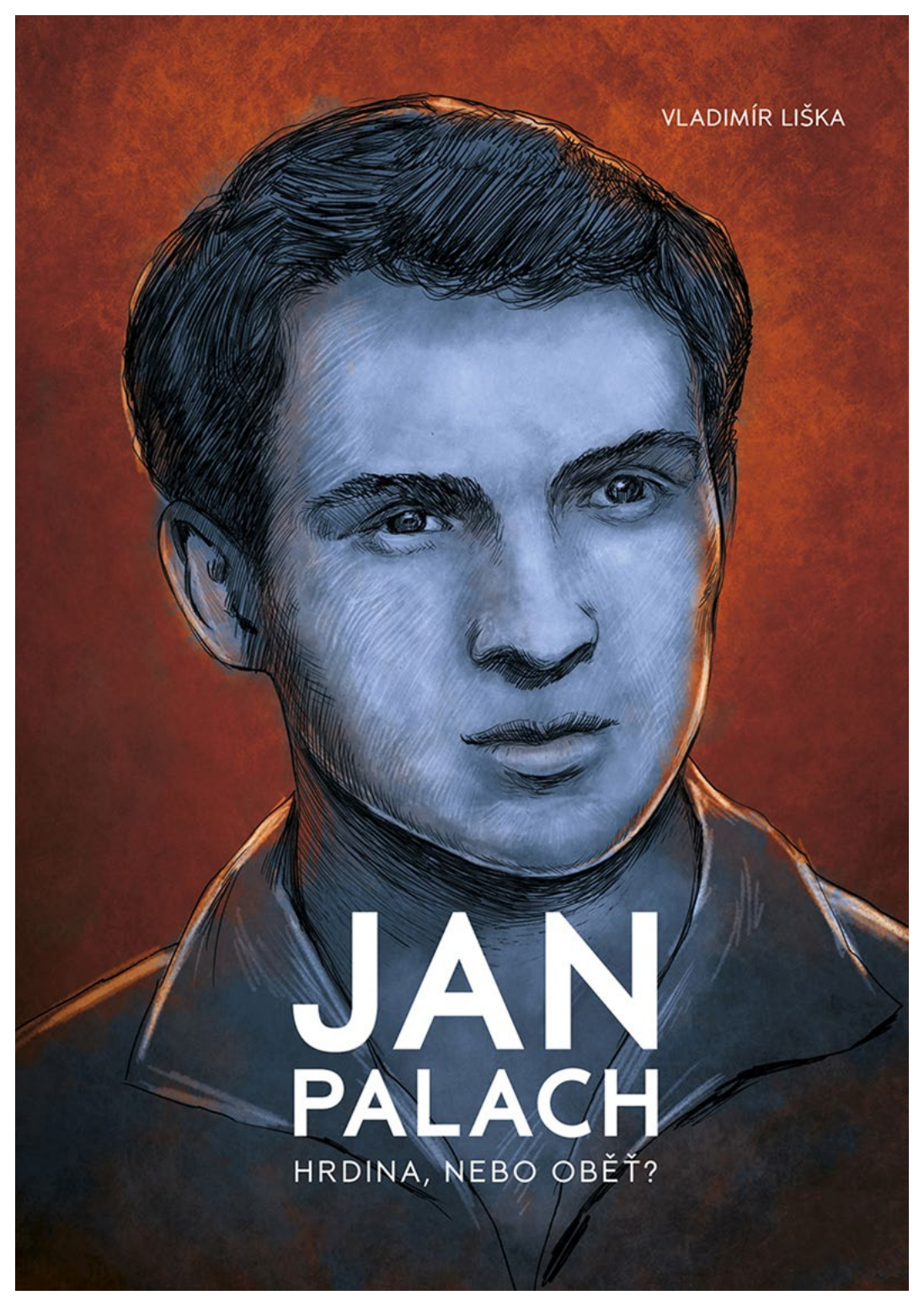

VLADIMÍR LIŠKA

JAN PALACH

HRDINA, NEBO OBĚŤ?

Jan Palach

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.xyz.cz
www.albatrosmedia.cz

Vladimír Liška
Jan Palach – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2019

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

VLADIMÍR LIŠKA

JAN PALACH

HRDINA, NEBO OBĚŤ?

MOTTO

„Ohlas Palachovy smrti v národě byl takový, že jej nikdo a nikdy už nevymaže. Stal se hrdinou lidu, vyslovil svůj protest i jeho touhu po svobodě. Přerostl sám sebe, neboť byl spjat se základními existenciálními úzkostmi národa. Vzpomeneme-li na hrdou poctu lidí ve dnech Palachova pohřbu, vidíme, že se Palach stal symbolem národního odhodlání a vůle – ne k smrti, ale k životu.“

PhDr. Jaromír Hořec, *Akademický časopis UK*, 19. 3. 1969

Obsah

Prolog	9
1. Roviny existence	17
2. Nonkonformita?	29
3. Invaze	43
4. Soumrak „pražského jara“	63
5. Osudové rozhodnutí	71
6. Sebeobětování jako výzva	85
7. Mezi životem a smrtí	95
8. Tryzna	103
9. Symbolika pravdy	117
10. Dva Janové	125
11. Poselství	133
Epilog	141
Přílohy	149
Stručný přehled hlavních událostí pražského jara	175
Přehled použitých pramenů a literatury	187

Prolog

Bylo to den po mých čtrnáctých narozeninách, když jsem v rozhlasu poprvé uslyšel zprávu o tom, že se v Praze na Václavském náměstí pokusil upálit nějaký student. Už si nepamatuji, která stanice tuto informaci vysílala, ale později byla sdělována další doplňující fakta, mezi jinými i ta, jež potvrzovala, že se mělo jednat o protest proti politice smířování se sovětskou okupací Československa.

Jako hoch v pubertě jsem tehdy obsah této zprávy nedokázal patřičně vyhodnotit, pouze vím, že jsem z toho byl otřesen a nedokázal jsem pochopit, jak si někdo tak drastickým způsobem může sáhnout na život.

Útržky paměti jsou po padesáti letech, které od té doby uplynuly, už jen jako matné záblesky, ale tenkrát to bylo čímsi mnohem silnějším, a když jsme v pondělí 20. ledna roku 1969 ve školních lavicích stáli před naší třídní učitelkou a minutou ticha jsme všichni vzdávali hold tomuto studentovi, který předešlého dne v nemocnici zemřel, cítil jsem se poněkud divně,

protože nešlo o hold smrti, ale lidské odvaze, která tuto smrt přivolala.

Cítil jsem lítost nad zmařeným mladým životem člověka, kterého jsem sice neznal, ale přesto se mi zdálo, že ta naše tichá školní minutová tryzna je čímsi naprosto mimořádným, co mou lítost nejen přesahuje, ale v tuto chvíli ji činí upřímnou tak, jako by mi odešel ze světa někdo blízký.

Byl to samozřejmě jen bleskový niterný pocit, ale tehdy jsem čin i odchod vysokoškolského studenta Jana Palacha do věčného bezdomoví ve svých pubertálních čtrnácti letech vnímal spíše jako úděsnou sebevraždu, i když jsem se pokoušel zamýšlet nad tím, proč něco takového udělal.

Tenkrát jsem si říkal, že byl asi hluboce nešťastný, bezradný, vnitřně vyprahlý, snad i duševně zlomený. To, co hlásaly tehdejší sdělovací prostředky, šlo totiž mimo mne a doma se o této tragické události rodiče přede mnou nebavili, jako by tuto tragédii sami před sebou tabuizovali. Sebeupálení je totiž opravdu strašlivý způsob, jak skoncovat se životem. Způsob děsivý a navysost drsný, vzbuzující pocity zmaru.

Jenomže v tomto případě to bylo jinak a tehdejší masmédia to neváhala zdůrazňovat. Jan Palach totiž svým činem vznesl osobní protest před celým národem a stála za ním politika. Ale demonstrovat svou nespokojenost s politickým či veřejným děním tím, že si někdo sám sáhne na život, naznačuje, že takový člověk – pokud není duševně vykořeněný – k tomu musí mít opravdu vážný důvod, za nímž zpravidla stojí nějaký vyšší cíl – dokonce takový, za který stojí položit i život. Otázkou ovšem je, zda lidé tento vyšší cíl pochopí a zda takto provedené sebeobětování jedince, ať už motivované mravními, či jinými pohnutkami, něco doopravdy změní. V tom je riziko, které nás opět vrací k zamýšlení – stojí vůbec něco za takovou obětí?

Ale sebevražedný čin Jana Palacha, jímž vyjádřil svou nespokojenost s politickým děním v Československu i s okupací země sovětskými vojsky, skutečně něco změnil. Právě hrůzný způsob provedení tohoto protestu se stal impulsem k tomu, že veřejnost – či alespoň její podstatná část – si najednou plně uvědomila, že s politikou země, která ještě před šesti měsíci byla uvnitř komunistického východního bloku nadějnou výspou demokracie, není něco v pořádku.

Vlastně to již delší dobu cítilo stále více lidí, ale pořád existovala naděje, že se vše opět změní k lepšímu, i když pod kuratelou takzvaného dočasného rozmístění sovětských vojsk na československém území to už byla naděje spíše naivní.

Dne 21. srpna 1968 byl sovětskou invazí demokratizační proces v Československu, nazývaný později „pražským jarem“, zlikvidován a bylo jen otázkou času, kdy reformní komunističtí politici budou na příkaz Kremlu odstaveni. Během následujících měsíců začínalo být jasné, že demokratické reformy budou brzy patřit minulosti, rétorika mnohých předních československých politiků se totiž změnila a Sověty zorganizovaná vojenská invaze byla pod nátlakem uznána jako akt „bratrské pomoci“ proti hrozící kontrarevoluci, která prý měla v Československu odstranit socialismus. Mluvílo se o „plíživé kontrarevoluci“, což měl být podle názoru sovětských představitelů způsob postupné demontáže socialistického zřízení, k němuž podle jejich přesvědčení začalo v Československu v rámci demokratizačního procesu již docházet, a oni se rozhodli něco takového zastavit všemi silami a prostředky – i za cenu vojenské agrese.

Ale těch, kdo se s takovým „hodnocením“ ztotožňoval, byla uvnitř české a slovenské společnosti menšina. Duch reformní demokratické obrody socialismu v širokých masách občanů

přetrvával, ale jen málokdo se to počátkem roku 1969 už odvažoval dávat veřejně najevo.

Sovětskou vojenskou invazí a následnou okupací otřesená společnost se propadala do stále hlubší letargie, stávala se mlčící masou, trpně přihlížející, jak dřívější změny vedoucí k svobodnějšímu životu jsou pomalu a jistě pohřbívány a vše směřuje k návratu starých časů byrokratické komunistické totality dle sovětského neostalinistického vzoru. Vzoru, který měl nyní zůstat jediným tolerovaným typem socialismu a kde pro žádnou demokracii nemělo být místo.

Propagandistická mašinérie KSČ se od podzimu roku 1968 začala stáčet tímto směrem, najednou se přiznávaly nejružnější nedostatky – demokratizace politického a veřejného života prý byla málo připravená, podcenila se role pravicových elementů ve straně, došlo k ideologickým selháním, zrušení cenzury bylo velkou chybou.

Stále silněji zaznívaly hlasy, že je třeba tyto „nedostatky“ a „omyly“ napravit, upevnit vedoucí úlohu KSČ, což byly jasné signály, že komunistická totalitní moc má být v plném rozsahu obnovena.

Národní shromáždění nakonec v listopadu roku 1968 schválilo i „dočasné rozmístění sovětských vojsk“ v zemi. Nebyla to vůle československého lidu, ale volba podle diktátu sovětského politického vedení. Hlasovat proti se tenkrát odvážilo jen několik poslanců...

To vše v řadách přívrženců demokratizace vyvolávalo rostoucí znepokojení, které se časem začalo měnit v paniku i v jistou bezradnost. Tlak na ukončení demokratizačního procesu ze strany sovětského politbyra narůstal a přímo úměrně s tím rostla i ochota některých vedoucích stranických i státních činitelů naší okupované země se tomuto tlaku podrobit.

Taková byla v Československu situace v okamžiku Palachova sebevražedného protestu. Také on byl jedním z těch, kdo s vývojem politické a společenské situace v zemi nebyli spokojeni a měli k ní vážné výhrady. Výhrady, jež měly přerůst v odpor proti Sověty řízenému mocenskému zglajchšaltování československé politické scény.

A občané? Ti vesměs pociťovali rostoucí bezmocnost. Už tušili, že dny demokratické obrody socialismu jsou sečteny a bude následovat to, co se začínalo nazývat „normalizací“ a „konsolidací“. Jinými slovy – návrat k tuhé komunistické diktatuře.

Sebezničující čin Jana Palacha vyvolal v české společnosti vlnu emocí. Došlo k němu v okamžiku, kdy se celého národa již zmocňovala bezútěšnost nad zbabělostí některých předních politiků, kteří začínali ustupovat sovětskému nátlaku, a někteří z dřívějších stoupenců demokratizace dokonce obrátili kabáty a servilně souhlasili s normalizací, přičemž jeden z nich – Gustáv Husák – se nakonec stal jejím hlavním lídrem. Začínaly se lámat charaktery i politické kariéry.

Jak později potvrzovali někteří pedagogové, kteří s Janem Palachem několik dní před jeho činem hovořili, působil na ně vyrovnaně, klidně a své názory i vědomosti předkládal velice racionálně. Z toho lze odvodit, že i ve chvíli, kdy se 16. ledna 1969 kolem půl třetí odpoledne pokusil na Václavském náměstí upálit, jednal podle všeho s rozmyslem.

Ale co strach? Musel přece vědět, že ho čeká ohnivé peklo, z něhož nebude úniku, a pokud nezemře hned, bude následovat pomalé a velice bolestivé umírání. A co myšlenky, které mu toho dne probíhaly hlavou? O čem asi přemítal? Vždyť tomu, k čemu se chystal, musela předcházet nějaká jeho psychická příprava. Nešlo o žádné impulsivní jednání, přičemž možnost přežití takové fyzické sebedestrukce byla minimální.

Tyto a mnohé další otázky a otazníky zůstávají bez odpovědí. Něco v posledních třech dnech života těžce popáleného Jana Palacha sice vyšlo najevo, ale celková mozaika obrazu toho, co se tehdy stalo, a především co jeho činu předcházelo, zůstává nedokončená a to se už sotva někdy změní.

Životní příběh tohoto vysokoškolského studenta, spojený s jeho tragickým koncem, však mezitím vstoupil do dějin. Jan Palach se do nich zapsal jako jedna z výrazných osobností, která se i za cenu vlastního sebeobětování pokusila vyburcovat občany této země k tomu, aby se postavili proti nastupujícímu zlu obnovy totalitních komunistických pořádků. Stal se symbolem odporu proti nastupující normalizaci, jejíž režim se během dalších dvaceti let marně pokoušel jeho jméno vymazat z paměti národa a šikanoval i jeho nejbližší.

Nutno dodat, že brzy po jeho smrti se ukázalo, jak bude normalizační komunistický režim brutálně postupovat proti každému, kdo s ním nesouzní, a to, proti čemu Jan Palach svým činem zdvihl prapor odporu, se bohužel na další dlouhé roky stalo realitou. V tomto smyslu byl jeho čin neúspěšný, neboť vládnoucí komunistická garnitura pokračovala v procesu smířování se sovětskou okupací a v demontáži demokratických reforem až do jejich úplné likvidace.

Z vyšších hledisek mravních i dějinných však Jan Palach neprohrál a vlastně i on se jako symbol vzdoru proti komunistické totalitě v roce 1989 zasloužil o její pád. Symboly totiž někdy mohou pohnout masami a stát se důležitými hybateli společenských změn. A pokud jsou tyto symboly spojené s konkrétními jmény, o to větší mívají váhu.

Tato knížka si neklade za cíl být historickým dílem či klasickou literaturou faktu. Nechtěl jsem ani zpovídat žádné pamětníky a oživovat bolestné rány, protože půlstoletí je příliš krátká

Prolog

doba k jejich zapomnění. Pro mne je Jan Palach v jistém slova smyslu osobním dluhem čtrnáctiletého chlapce, který tenkrát před padesáti lety ne zcela chápal smysl a dosah konání, jímž tehdy pro něj neznámý vysokoškolský student ohromil společnost a svým sebevražedným činem připomněl celému národu, že etika i lidské svědomí mají v životě svou důležitost.

Při psaní jsem se pokoušel hlavního hrdinu přiblížit nejen sobě, ale nám všem, i když jsem byl zároveň nucen uspořádat fakta, jež jsou k tomuto přiblížení důležitá. Tak vznikla směs čehosi faktického a intuitivního, aniž bych hodnotil výsledek. Ten je totiž životním osudem i odkazem Jana Palacha již dávno dán...

1

Roviny existence

Člověk je složitou bytostí. Ať už na něj nazíráme z hlediska biologického nebo psychologického, fyzického nebo čistě duchovního, objektivního nebo subjektivního, výsledek těchto úvah musí být vždy komplexní a velice složitý.

Lidskou osobnost a způsoby rozhodování a konání ovlivňuje psychika, to znamená něco neuchopitelného a objektivně možná i nepopsatelného.

Jak tedy nahlížet na motivace a činy osobnosti, již se v této knize chci věnovat?

Ruský psychiatr Vladimir L. Levi kdysi napsal, že *„tělesné a duševní rozdíly mezi lidmi bývají významnější než rozdíly mezi příslušníky jiných živočišných druhů. Ale snad se i jeden a týž člověk může v různých chvílích výrazně lišit sám od sebe. Jsme pohřebiště mlčenlivých záhad a v každém z nás je ještě neprojevené, to pořád utajené v nás, ten neopakovatelný kondenzát*

minulosti, přítomnosti a budoucnosti.“ Složitost lidské osobnosti nemohla být těmito slovy vyjádřena lépe...

Ale co se týká intelligence, ani se všemi poznatky, které věda až dosud učinila, pořád nedokážeme zodpovědět ty největší otázky. Jak kdysi otevřeně prohlásil americký profesor Robert White, inteligenci člověka lze sice změřit, ale nelze říci, z čeho je udělána, stejně jako nedokážeme říci, co dělá z jednoho člověka skvělého matematika či vynikajícího hudebníka a z dalšího primitivního vraha nebo šílence.

Jediné, co víme s jistotou, je tedy fakt, že naši osobnost tvoří mimo fyzických předpokladů i soubor psychických vlastností, získaných nejen dědičně, ale i vlivem okolního prostředí, zejména samozřejmě během dětství a dospívání.

Převážná většina odborníků se asi shodne na tom, že rozum a míra jeho vyspělosti, tedy intelligence, je tím rozhodujícím prvkem, který nás vyděluje z říše zvířat a posouvá nás na nejvyšší místo v hierarchii života. Ale i přes toto sebevědomé tvrzení musíme přiznat, že na otázky „jak“ a zejména „proč“ nedokáže dát odpovědi pouze věda sama o sobě a že některé odpovědi můžeme nalézt pravděpodobně jen sami v sobě.

Každý člověk tak žije v několika rovinách své existence – tělesné a psychické, materiální a duchovní, společenské a individuální – a ve výčtu takových protikladů bychom mohli pokračovat. Jsme sice ztělesněním jejich jednoty či jakési zvláštní symbiózy, ale tím pádem i věčných svárů, které v sobě nosíme.

To kdysi potvrzoval i americký psychoanalytik Erich Fromm, když tvrdil, že každý z nás je stejně náchylný ke konání dobra i zla a že záleží především na nás, k čemu se přikloníme. Zároveň zdůrazňoval i další tezi, že až ve stresových a většinou i mezních životních situacích se člověk dostane do stavu, který odpovídá jeho skutečné individuální podstatě, a teprve v oka-

mžiku nutného rozhodnutí odhalí svoje skutečné já před ostatními a překvapivě často i sám před sebou.

Individualita každého člověka je tvořena základem v podobě genetického vybavení, na které se dále váže (a zároveň je ovlivňuje) vzdělání a výchova, utváření systému životních hodnot v rámci společenské interakce a v neposlední řadě i to, co někdy nazýváme spiritualitou – snění, fantazie, emoce či víra s mystikou (výjimečně i něco navíc, co může překračovat meze našeho chápání – například prožitky vědomí mimo tělo ve stavu meditace nebo klinické smrti či jiné zvláštní parapsychologické fenomény).

Jenomže lidé zároveň žijí ve složitém světě, jímž jsou od narození obklopeni a který nemůžou jen tak odmítnout. A s touto složitostí světa musí zápasit, stát se jeho součástí, což pro mnohé není právě jednoduchý úkol. Tento proces začleňování sebe sama do okolního světa je zároveň i obecně působícím stresem, s nímž musí každý z nás během života bojovat. Náš svět není ani peklo, ani ráj, je to prostředí, v němž funguje lidské společenství, prostředí, v němž platí jisté zákony a zákonitosti, jímž jsme nuceni se přizpůsobovat ve věčném zápase o naše začlenění do soukolí společenských mechanismů, které zároveň spoluvytváříme i spoluurčujeme.

Říkáme tomu civilizace, které jsme odedávna součástí a kde platí daná pravidla jejího vývoje i zachování. Civilizačním vlivům nelze uniknout, protože mají globální dosah. Můžeme je svým konáním pouze měnit k lepšímu nebo k horšímu, ale i tyto změny jsou většinou jen dočasné, než je překryjí změny jiné.

Kdosi moudrý kdysi prohlásil, že změna je život, a je to skutečně tak. I ta sebemenší buňka v našem těle prochází změnami – například stárnutím – a biochemické procesy v našem těle